

Az utóbbi évtizedben a magyar tudománytörténeti irodalom eddig nem látott fellendülésnek lehetünk tanúi. Különösen nagy munkásságot fejtettek ki az orvostörténetesek: létrehozták az Országos Orvostörténeti Könyvtárat, folyóiratot jelentetnek meg, jól képzett kutatógárdájuk pedig már nem egy értékes monográfiában és más önálló kiadványban összegezte a korábbi szétszórta adatközléseket és az újabb eredményeket. Most Weszprémi István orvosi életrajzgyűjteményének megjelentetésével az Országos Orvostörténeti Könyvtár új, sokat ígérő vállalkozásba kezdett, melynek jelentősége több szempontból is túlnő a szigorúbban vett orvostörténet keretein. Weszprémi könyve először is nemcsak a magyarországi orvostörténet egyik legfontosabb forrása, hanem értékes dokumentum az irodalomtörténet és más tudományok művelői számára is. Onnan adódik ez, hogy a benne tárgyalt személyek egy része (pl. Bejthe István, Méliusz Péter, Pápai Páriz Ferenc) nem elsősorban mint orvosok, vagy nemcsak mint azok jelentőse a magyar művelődés történetében. Növeli továbbá a publikáció súlyát az is, hogy újabb bizonyos érdeklődés támadt a XVII–XVIII. századi magyarországi, nem magyar nyelvű irodalom iránt, s ebben műveltsége, stílusa és írói kvalitásai miatt tekintélyes hely illeti meg Weszprémi Istvánt. Fokozott figyelmet kelt végül a kiadvány azzal, hogy benne tudománytörténeti forráspublikációt tisztelhetünk, mégpedig olyat, amely külföldi kutatók érdeklődését is magára vonhatja.

A kiadók maguk is tudatában voltak úttörő vállalkozásuk tudományos jelentőségének, és nagy körültekintéssel láttak hozzá, hogy Weszprémi munkáját új kiadásban bocsássák a kutatók és az érdeklődő nagyközönség rendelkezésére. Fenntartás nélkül elismerés illeti meg őket, s velük együtt a Medicina Könyvkiadót és a Franklin nyomdát is, a könyv izléses, gondos kiállításáért. Kevés kiadvány dicsekedhetik ilyen külsővel mint ez.

A kötetet egy Weszprémi Istvánt méltató, alírással nélküli tanulmány vezeti be, amely a legjobb azok között, amit eddig a kiváló debreceni orvosról olvashattunk. Legfeljebb azt sajnálhatjuk, hogy névtelenségben maradt szerzője a szélesen felvázolt történeti környezetrajz keretében nem juttat több helyet Weszprémi magyar tudós-kortársainak, és nem jelöli ki közöttük határozottabban a biográfia írójának helyét. Igaz viszont, hogy az egész történetírásnak nagy adósságai vannak még a XVIII. századdal szemben, ahol tudvalevőleg a modern nemzettévalás folyamatát meg-

indult, és a kutatás mai helyzetében nehéz kijelölni még az egyes alakok helyét ebben a bonyolult fejlődésben.

A bevezetés után a kiadók beszámolnak forráskiadványuk sajtó alá rendezésében követett eljárásukról. A továbbiakban mi is ennek alapján, mégpedig elsősorban mint tudománytörténeti forráskiadványt vizsgáljuk a könyvet. Az a célunk, hogy egy régi szövegkiadási hagyományokkal rendelkező és ma is jelentős ilyen természetű munkásságot felmutató tudomány szak tapasztalataival segítsük Weszprémi főművének gondozóit a további kötetek sajtó alá rendezésében, azon a néhány ponton, ahol ez szükségesnek látszik.

A kiadók az egyedül helyes megoldást választották, mikor érintetlenül hagyták Weszprémi szövegének helyesírását. Meggyőződésünk szerint a latin helyesírás éppúgy jellemez egy kort vagy személyt, mint pl. a magyar, s véleményük szerint elfog jönni az idő, amikor az új-latin ortográfia történetét éppúgy megírják majd, mint a magyarét. Ha nem tartjuk is elengedhetetlennek, mindenestre helyeseljük, szépnek tartjuk, hogy a tipografizálás tekintetében a kiadók a lehető legműködésesebben követték az eredeti szöveget. Az olvasó így minden tekintetben az eredeti textust kapja Weszprémi könyvének új kiadásában. Végeztek a kiadók szövegkritikai munkát is: az első kiadásban talált sajtóhibajegyzéket átvezették publikációjukba, és egybevetve a nyomtatott eredeti három változatát, megállapították az eltéréseket. Így módjukban állt a legteljesebb szöveget nyújtani olvasóinknak. Ez utóbbi munkájukról az utószóban adnak tájékoztatást.

A szöveg közlésének és a legjobb szöveg megállapításának elvei tehát helyesek, lássuk most már közelebről a gyakorlatot és a további kiadói munkát. Sajtóhiba nem túlságosan sok akad a kötetben, s azokat legtöbbször könnyen kiigazíthatja a figyelmes olvasó. (P.: Wolsium — Wolfium, 74. l.; lac. — lac., 132. l.; accessio — accessio, 194. l. stb.) Meghökentő azonban, ha a sajtóhibából a latin szövegben más számot olvasunk, mint annak magyar fordításában. (214. l.: 188. és 108.; 224. l.: 1517. és 1571.)

A tudományos és ismeretterjesztő szövegkiadások sajtó alá rendezésében követendő eljárás elég jól kialakult az utóbbi tíz-tizenöt évben. E szerint a publikált művek teljes megértését nem érhetjük el, ha a lehetőleg hibátlanul közölt régi szöveget nem kísérjük a kiadvány céljának megfelelően több-kevesebb magyarra fordítottal. Tudjuk, hogy a kézben levő Weszprémi-kötet esetében a ma-

gyarázat, a megértetés terhét a magyar fordítás hordozza, és nem is siker nélkül. Vannak azonban esetek, amelyekben a feladatot az nem oldhatja meg hiánytalanul vagy nem is tartozik ezt ellátni. Véleményünk szerint pl. leg-alább egy-két mondatban megvilágítást kívánna a lipcsei egyetem *natio Bavaricajának* fogalma, melynek Bél Károly András seniora volt; meg kellene mondani, milyen természetű „günyirat” az *Encomium vbiquisticum*, miért illették a kálvinisták a lutheránusokat ubiquitarius névvel; talán még bibliográfiával hivatásszerűen foglalkozók sem tudják kivétel nélkül, mit is jelent voltaképpen a könyvek terjedelmének leírásában az *alphabetum* szó.

Nem tartjuk helyesnek, hogy a latin szöveg gondozói a személynevek és könyvcímek feloldását teljesen a fordítóra bízták. Emiatt történik meg, hogy Friedrich Hoffmann hallei orvosprofesszor egyszer Ferenc keresztnévvel is előfordul, mert a latinban csak Fr. áll. (34—35. l.). Olykor elmarad a keresztnév (75. l.), vagy hibásan szerepel. (Iosias Simler.) A nevek kiegészítésének elmulasztása megboszulta magát a névmutatóban is. Azzal egyetérthetünk, hogy a külföldi olvasókra való tekintettel a regiszter latinul készült. Mint-hogy azonban Wespérmi, mint kora általában, nem volt következetes a nevek írásmódjában, egyazon személy többször előfordul nála más és más formájú névvel. A feloldás hiányossága miatt aztán Petrus Monedulus Lascovius (Laskói Tsókás Péter) egy utalóval együtt háromszor szerepel, a krónikaíró Thuróczi (Thurotzius, Turocius) kétszer, s a latinisított formák sem mindig találkoznak vulgáris nyelvű változatukkal (Gensel — Genselius, Gesner — Gesnerus, Kollár — Kollarius, Lang — Langius stb.) A lerövidített címek is nem egészítéséből származó félreértésre egy példát idézünk: J. G. Vossius nem a latin történetről, hanem a latin történetírókról írt könyvet (100—101. l.).

A fordítónak a szöveg-előkészítés hiányossága miatt tehát voltaképpen feladatán messze túlmenő, szinte leküzdhetetlen nehézségekkel kellett szembenéznie. E mellett egy újlatin szöveg hibátlan lefordítása magában sem könnyű. Ókori szerzőt félreérteni megengedhetetlen botlás lenne, mert kiváló szótárak, szövegkiadások, kommentárok és fordítások állnak rendelkezésre. Sajnos, az újlatin nyelvek még a szókincsében szintén hiánytalanul öszszegyűjtve, azt a segítséget pedig, amit az antikoknál régiségtanokban, monográfiákban, magyarázatos szövegkiadásokban készen kapunk, itt egészen nélkülözni kell. A fordítónak (és kiadónak) néhány kézikönyvön kívül csak a szövegek állandó olvasásával lehet megszerezni a munkájához elengedhetetlenül szükséges tárgyi és nyelvi ismereteket. Kővári Aladár kiválóan tud latinul, és soha nem hibázik

ott, ahol a klasszikusok tanulmányozásában szerzett nyelvi ismeretek elégségesek Wespérmi szövegének tolmácsolásához. Kevésbé járatos azonban az újkori latiniségben, és úgy látszik néha nem tudja, hová fordulhatna felvilágosításért. Nem tűnik ki pl. nála világosan a *civitas* és *oppidum* szó igen különböző értelme: az előbbi a szabad királyi városokat illette meg, az utóbbi mezővárost jelent a feudális Magyarországon. Bizonytalan néha az egyházi élet fogalmainak fordításában is. Az *Ordo Praedicatorum* a dominikánus rendet jelenti (nem a ferenceseket, 63. l.), az *Ordo Minorum Conventualium* a minoritákat, az *Ordo Fratrum Minorum* a ferenceseket (63., 147. l.); a *concio* protestánsoknál nemcsak népgyűlést, hanem prédikációt is jelent (118. l.). A fordító nem boldogult mindig a latin helynevekkel, vagy legalábbis nem tette át azokat következetesen magyarra. Furcsa olvasni a magyar helynevek között *Quinto-forumot*, ami a Szepes megyei Csütörtökhelyet jelenti (147. l.), és nem értjük, miért maradt meg a magyarosan írott Párizs mellett Montpellier *Mons Pessulanusnak* (149., 289. l.). Azt csak pillanatnyi, helyi botlásnak tartjuk, hogy Scalich Pál életrajzában az *Ecclasiae Monasteriensis canonicus* cím kolostori kanonok-ként jelenik meg magyarul, holott a műsteri egyház kanonokját jelenti (322—323. l.).

A következtelenségek közé tartozik, hogy pl. a Hala Magdeburgica igen különböző formákban bukkan elő a magyar szövegben. Itt kell szóvátennünk a nevek írásában mutatkozó ingadozást is. Jól tudjuk, hogy a régi századok íróinál nem egy esetben nehéz eldönteni, hogy latinisított vagy vulgáris nyelvű nevük illeti-e meg őket inkább a mai használatban, és megengedjük, vitatkozni lehet azon is, hogy az idegenek nevét magyarra fordítsuk-e. (Pl.: Goethe János Farkas.) Nem tartjuk azonban helyeseknek az ilyen formákat: Meibom Heinrich (159. l.) vagy Hoffmann Mauritz (181. l.) mert ezek sem latinul, sem németül, sem magyarul nincsenek.

A fordítás nyelvi tekintetben gondos munkának mutatkozik. Kifogásoljuk azonban az olyan szavakat mint a „debreceni tősi” (Debretzinensis, patria Debretzinensis, 154—155. l.) vagy az „öregesküdt” (senior, uo.), mert ezek szokatlanok lévén, zavarják a szöveg megértésében az olvasót.

A kötet kiadói egészében hasznos és értékes munkát végeztek Wespérmi munkájának publikációjával. A szöveg-előkészítés néhány fogyatékosságával és a fordítás kisebb-nagyobb botlásainak felemlítésével az volt a célunk, hogy a további kötetek sajtó alá rendezésének nehéz munkájában támogassuk őket. Nem kívánhatjuk, hogy a szükségeseknek ítelt magyarázó jegyzetek beiktatásával a további kötetekben lényegesebben változtassanak a kiadvány szerkezetén és formáján.

Helyesnek tartanánk azonban, ha néhány szövegkiadási és latin nyelvi kérdésben meghallgatnánk olyan szakembereket, akik hosz-

szabb idő óta foglalkoznak ilyen problémákkal.

Tarnai Andor

Homér és Osszián. Versfordítások Faluditól Arany utánig (1750—1900). Összeállította: Vargha Balázs. 1.—2. köt. Bp. 1957. Magvető K. 390; 505 l. (Magyar Könyvtár)

A két kötet nemcsak a régi magyar műfordítás, hanem világirodalmi tájékozódásunk története. Magyarra fordított versek, nyelvek és költők szerint, a Nyugat-nemzedék fellépéséig. Az antológiának Homérosztól Firduszsig, a skót népballadáktól Nyekraszovig terjedő extenzitása arra tanít, hogy sohasem volt provinciális irodalom a magyar, a társadalmi és egyéni problémák művészi megismerését mindig a világirodalommal kapcsoltuk össze.

Az első kötet a görög-római és a keleti költészet foglalata, s ez már jelzi a közelmúltig tartó klasszikus ízlés uralmát. De az egész gyűjteményen végigvonul világirodalmi érdeklődésünk kísérőjelensége, a megkésetttség. A francia fejezetben megtaláljuk a klasszikusokat, de a *Nyugatig* senki sem fordított Ronsard-t vagy a Pléiade más költőjét. Már Kriza tolmácsol Hugo-t, de nincs korabeli Lamartine-unk, Musset-nk, megérkeznek a parnasszienek és Baudelaire, Verlaine, de a tulajdonképpeni szimbolisták nem. A többi nemzeti költészetből egy-egy szűrőpróbát: hiányzik Petrarca, Keats, Hölderlin. Nagy feladat várt a *Nyugatra*.

Az antológiában nyomon követhetjük a műfordítói ars poetica történetét is. Péczeli Sándor-versekben fordít a Fontaine-t, Reviczky, 1886-ban, ősi nyolcasban Baudelaire-t. A régi műfordítók, a legnagyobbaktól eltekintve, elsősorban kultúrtörténeti értéket közvetítenek, és nem a költészet különböző hangjait akarják kihallani a világirodalomból. A századvég formahű fordítói pedig a technikával birkózva, megfélemeznek arról, hogy minden nagy költő közvetítése nyelvi teremtés: új stílusfordulatokat kíván.

A régiek közül elsősorban Arany útmutatását csodáljuk: nélküle nem szerepelne a gyűjteményben olyan korai magyar *Orlando Furioso*, *Gerusalemme Liberata*, Janus Pannonius, *Kalidásza* és a kínaiak.

Vargha Balázst dicséri világirodalmi tájékozódásunk és műfordítói esztétikánk tanulságainak bő szemléltetése. Anyagfeltárására egy példát: megmenti az utókor nagyközségének Fábchichot, egy sor görög és latin költő gyakran egyetlen tolmácsát, akitől, a Laodameia bizonyítja, Babits is tanult.

Rába György

Horváth, I. K.—K. Obermayer, E.: De vita operibusque Ladislai de Macedonia Szegedini, 1958. Universitas Szegedinensis. 28 p. (Acta Universitatis Szegedinensis, sectio antiqua. Minora opera ad studium antiquitatis pertinentia, I.)

Macedóniai László neve nem ismeretlen a magyar irodalomtörténetben, főleg Hagymási Bálint említése nyomán (*De certamine vini et aquae*. 1517.). Személyére vonatkozó ismereteink kritikailag megállapított első teljes összefoglalását mégis csak ez a dolgozat hozta meg, ami annyit is jelent, hogy Horváth és Obermayer munkájának újdonságát nem annyira adatok felfedezésében (bár megjegyzendő, hogy a Macedóniai-család eddigi genealógiáját gyökeresen és meggyőzően módosítják a szerzők), mint inkább a rendkívül szétosztott, nehezen hozzáférhető, javarészt elfeledett források gondos összeállításában és felhasználásában kell keresnünk. Persze a teljesség csak relative értendő (mint általában), hisz e publikáció óta is került elő Macedóniai Lászlóra (Nyitra, káptalani levéltár, Fasc. 1. No. 21.) és a Macedóniai-családra (Radvány, *ŽZ—A*. I. 1. sz. protocollum, fol. 96.) vonatkozó új anyag.

A fő elvi szemponttal egyet lehet értenünk. A szerzők, Macedóniai Lászlóban ugyanis a *homo politicus*t állították előtérbe, s joggal, mert életének minden jelentős állomása és tette diplomáciai téren kifejtett működésével fonódik össze. Irodalmi munkálkodása is, hisz követi minőségben elmondott beszédei, melyek jóllehet vizsgálhatók és vizsgálандók is a humanista retorika szemszögéből, valójában mégsem viselik magukon az irodalmi alkotások döntő kritériumait.

Mindezek ellenére, ennek a nemcsak adatok, de problémafeltevések tekintetében is teljességre törekvő, kismonográfia igényeit szem előtt tartó összefoglalásnak mégiscsak tárgyalandia kellett volna legalább a nürnbergi bírodalmi gyűlésen elhangzott, magas erudícióról tanúszkodó beszédet úgy is, mint irodalmi terméket, — ha már a levelek nem adnak alkalmat efféle. De általában sem lett volna felesleges párhuzamba állítani a korabeli jelentősebb, hasonló tárgyú orációkkal a három ismert beszédet, rámutatva retorikai-stilisztikai értékeikre — a dolgozatban elvégzett ideológiai szempontú elemzés mellett. Történetileg nézve a kérdést pedig, határozottabb vonásokkal kellett volna bemutatni Macedóniai Lászlót, a *szónokot*, s mint ilyen érdemes lett volna összevetni a magyar előzményekkel, nevezé-

tesen — ha magas is a mérce — Vitéz János (kinek politikai beszédeit sajnos szintén nem tették még irodalmi vizsgálat tárgyává).

Horváth István Károly és K. Obermayer Erzsébet értékes dolgozata — némi eltéréssel — azóta magyarul is megjelent (Szdok, 1959. 773—801.).

V. Kovács Sándor

Sashegyi, Oskar: Zensur und Geistesfreiheit unter Joseph II. Beitrag zur Kulturgeschichte der Habsburgischen Länder. Bp. 1958. Akadémiai K. (Studia Historica 16.)

A szerző, korábbi kutatásait folytatva, eredetileg II. József korának magyar cenzúra-történetét készült feldolgozni. Anyaggyűjtés közben észrevette azonban, hogy a birodalmi centralizáció e korszakában a magyarországi cenzúra történetét nem lehet megírni a bécsi udvar cenzúrapolitikájának általános ismerete nélkül. Így jött létre a már tíz évvel ezelőtt lezárt munka, mely a központi államigazgatási szervek levéltári anyaga, igen gondos forráskutatás alapján rajzolja meg II. József birodalmának cenzúra-viszonyait.

Sashegyi Oszkár a jozefinista cenzúrapolitika lényegét az egyházi cenzúrával való teljes szakításban, az irodalom oktató, felvilágosító szerepének hangsúlyozásában látja; a kormányzatnak az a célja vele, hogy a közjó érdekében bizonyos ellenőrzést gyakoroljon az irodalmi termés felett. A nyomtatási engedély nem azt jelenti többé, hogy a jóváhagyott művel a cenzor egyetért, mint korábban, a tekintélyi alapon álló, mintegy döntőbíróként fellépő egyházi cenzúra korában, hanem azt, hogy a kiadvány tartalma nem befolyásolja károsan a lakosság „felvilágosítását”. A jozefinista cenzúra bal- és jobbfelé egyformán elhatárolva magát, imádságos könyveket babonás voltak miatt éppúgy betiltott, mint atheista és materialista munkákat, melyeknek megjelenése — véleménye szerint — az adott időpontban veszélyeztetné a „józan” felvilágosítást. A szerző világosan rámutat az eljárás ellentmondásos voltára a sajtó szabadsága tekintetében és megállapítja, hogy ilyen körülmények között a birodalom cenzúrájában a tekintélyi elv uralma csak látszólag szűnt meg és a régi autoritás helyébe egy új, állami tekintély lépett.

A könyv a kormányzat politikájának ismertetésével és mélyreható elemzésével sok tekintetben elősegíti a magyar jozefinista írók gondolkodásának és a kor irodalmi viszonyainak megértését. A részletek közül első-sorban azt kell kiemelnünk, hogy mesteri jellemzést olvashatunk a munkában Gottfried Van Swietenről, a jozefinista államigazgatás kiemelkedő alakjáról, a cenzúraügyek leg-

főbb intézőjéről, akinek az írók és a szépirodalom iránti érdeklődése, toleranciája és — germanizáló kultúrpolitikája egyformán hatott a jozefinizmus magyar irodalmának és művelődésének alakulására. Igen jelentősnek tartjuk a II. József és kora franciás-klasszicista ízlését tárgyaló fejtegetéseket, melyeknek eredményei teljes egészükben megiszívlendők és hasznosítandók irodalomtörténet-írásunkban.

Tarnai Andor

Eötvös József válogatott pedagógiai művei. Összeállította és a jegyzeteket írta: Felkai László. Bp. 1957. Tankönyvkiadó. 342 l. 2 t.

Eötvös József nemcsak a magyar irodalomtörténetnek, hanem a neveléstörténetnek is fontos alakja. A kétszeres kultuszminiszter, az első egyetemes tanügyi kongresszus összehívója, az ingyenes, felekezeten kívüli állami oktatás gondolatának nagy képviselője, a *Néptanítók Lapjának* megindítója műveiben is számos pedagógiai jellegű kérdéssel foglalkozik, neveléstörténeti szempontból fontos dokumentumot nyújt. A válogatás időrendben haladva és műfajok szerint csoportosítva tárja elénk életművének e darabjait. A nagyobb terjedelmű munkákból részleteket közöl.

Felkai László bevezető tanulmánya (*Eötvös József művelődéspolitikai munkássága*) rövid életrajzi áttekintéssel párhuzamosan mutatja be Eötvös kultúrpolitikai működését. Ez utóbbi lényegét „a világi közoktatás megteremtésére irányuló elméleti és gyakorlati tevékenységében” látja, „amelynek kiindulópontja az állam és a nevelés viszonyának, az állami beavatkozás mértékének, továbbá az állam vezette és felügyelete alatt álló közoktatás formái és tartalmi vonatkozásainak a meghatározása”. A továbbiakban nevelési nézeteivel, majd emberi egyéniségével foglalkozik. Eötvös humanizmusa, patriotizmusa, önzetlensége, önkritikája, amellyel saját érélytelen magatartását bírálja, mind emberi nagyságról tanúskodnak.

A válogatást bibliográfia, tárgymutató és idegen nyelvű kivonatok zárják.

Bertényi Iván

Garas Klára: Magyarországi festészet a XVIII. században. Bp. 1955. Akadémiai K. 368 l. 76 t. (Magyarországi barokk festészet. 2.)

E mű első kötetével érdeme szerint foglalkozott az ItK 1955. évfolyamában Klaniczay Tibor, kiemelve mindazokat a tanulságokat,

melyeket a magyar irodalomtörténetírás számára nyújtott. A második kötet alapvetően, most először foglalja össze és rendszerezi a XVIII. század barokk festészetének anyagát, melyet ez ideig csak vázlatosan és csak a részlettanulmányok eredményeiből ismertünk. Az „Emlékek” és a „Mesterek” cím alá foglalt és rendszerezett adattári rész a könyvben nem csupán mint topográfia és művészlexikon érdemel rendkívül nagy figyelmet, hanem mint Garas munkájának, XVIII. századi festészetünkről alkotott szintézisének alapvetése is. De nélkülözhetetlen lesz a további kutatás számára is, mert megmutatja az eddigi kutatás hézagosságait, hiányait.

E rendszerező munka mellett Garas Klára lemérte annak értékét és megjelölte helyét a magyar művészet fejlődésében is. Anyagát három periódusban tárgyalja. A Habsburg gyarmatosítás kora, az abszolút monarchia megerősödésének és a nemzeti megújulás korának egyenként három évtizedet átölelő szakaszában. E kisebb szakaszokkal árnyaltabbá tudta tenni a fejlődés képét, megmagyarázva annak gazdasági és társadalmi összetevőit is. E három szakaszon át megfigyelhetjük, hogy az idegen származású, főleg olasz festők uralkodó szerepét mint veszi át a bécsi festők egy jelentős csoportja és mint jutnak szerephez mellettük fokozatosan a hazai mesterek, mint erősödik és mint válik uralkodóvá a hazai festők működése is. E fejlődésben párhuzamosságot látunk irodalmunk fejlődésével. A XVII. századi nagy nemzeti értékeket teremtő magyar irodalom, Rákóczi szabadságharc után háttérbe szorul és csak lassan fejlődik, erősödik a felvilágosodás hatása alatt a nemzeti megújulás korának irodalmává. Garas Klára művéből az irodalmával egyazon társadalmi és gazdasági tényezők hatása alatt megszülető nemzeti festészet kialakulását kísérhetjük figyelemmel.

Irodalomtörténetírásunk külön is hálás Garas Klára könyve ama szakaszának, ahol a megújulás kora tárgyalása során rámutat írónk kapcsolatára kialakuló, nemzeti tartalmú művészeti életükkel. A magyar felvilágosodás életében a művészet fontos szerepet játszott. Különösen áll ez a barokk festészet utolsó szakaszában kialakuló polgári, városi festészetre. Az írók műveiben egyre gyakrabban szerepel a művészetelmélet, egyre több reflexiót találunk a kor művészi alkotásaira. Verseghy, Révai, Kármán neveivel találkozunk itt, de mindnyájuk előtt Kazinczyt kell említenünk, aki a barokk művészetből kialakuló új művészet, a klasszicizmus művészetelméletének alapvető elveit határozta meg. Az ő lelkesítő propagandájának hatására készülnék arcképek, melyek a haza nagyjait, köztük sok írók örökítették meg. A városokban művészi központok alakulnak: Sopronban, Kismartonban, Győrött, Pozsonyban,

Kassán, Budán, Pesten, Kolozsvárott stb. Ezekben már számos művésszel, helyiekkel, művészcsaládok leszármazottaival találkozunk, akikkel írónk is, nemegyszer szoros kapcsolatban állanak. Ezek a művészek, írónkkal együtt, a kialakuló, egységes közízlés kifejezői, egyben megmutatói annak, hogy e korban a hazai művészet már nem marad el az ausztriai mögött. A művészet megbecsülésében írónk irányt mutatnak és részük van abban, hogy a század végére kialakulhatott az a helyzet, hogy az import-művészekkel induló barokk művészetet felváltsa a magyar nemzeti. E fejlődés megmutatása Garas Klára művének úttörő érdeme.

Jenei Ferenc

Stigler István: Székesfehérvár nyomdászatának 150 éves története. Székesfehérvár, 1957. 29 l. 9 t. (István Király Múzeum Közleményei. B sorozat 6. szám.)

Tudott dolog, hogy Székesfehérvár a magyar művelődéstörténet egyik legrégibb központja. Fitz Jenő e kiadványhoz írt bevezetője hívja fel a figyelmet arra, hogy a városnak a magyar könyv története őskorában is fontos szerepe van: a XIII—XIV. században a hivatalos történetírás központja, ott készül a *Képes Krónika* és olyan magánkönyvtárral dicsekedhet mint a Kálmáncehly Domonkosé. Hess András budai nyomdájának megalakulása révén Fehérvár elveszti addigi kiváltságos helyzetét, később pedig — közvetve — a török hódítás nem engedi a helyi nyomdászat kifejlődését.

1806-ban — ettől kezdve ad inkább vázlatosnak mondható áttekintést mint történeti feldolgozást a szerző — kap kiváltságlevelet Ferenc császártól Számmer Mihály, és ez teszi lehetővé egy jelentős, a város nyomdászatának történetében valóban korszakot nyitó könyvnyomtatóműhely felállítását. A nyomda rövid időn belül olyan kiadványokkal dicsekedhet mint Josephus Flavius és Ovidius műveinek fordításai, Bárany Boldizsár egy drámája, Vörösmarty *A bujdosók* c. munkája, illetve *Csongor és Tündéje* (Egy időben Vörösmarty Nyomdának is nevezétki). A helyi nyomdából került ki a város monográfiája és több helyi újság, köztük a *Székesfehérvári Szemle* is.

A könyvet az 1902-től működő nyomdász szakszervezet tevékenységének rövid ismertetése zárja le.

A terjedelméhez képest gazdag forrás- és illusztráló anyaggal dolgozó kiadvány nagyobb terjedelmet, maga a téma pedig részletesebb feldolgozást is megérdemelt volna.

Kaposi Márton

A Magyar Tanácsköztársaság dokumentumai Szegeden. Bibliográfia. Szerkesztette: Lisztes László. Szeged, 1959. Szegedi Egyetemi Könyvtár. 159 l.

A Tanácsköztársaság dokumentumait föltáró, országos méretű kutatómunkának egyik példás kiadványa ez a bibliográfia, amely nem csupán helyi anyagot tár a kutatók elé, hanem az egész ország kiadványait kíséri figyelemmel Szegeden. A szegedi Egyetemi Könyvtár, a Somogyi Könyvtár, a Móra Ferenc Múzeum és a Szegedi Városi Levéltár anyagát dolgozták föl készítői, a nevezett intézmények munkatársai.

Röplapok, plakátok, könyvek és folyóiratok szerepelnek a bibliográfia 690 tételében. A szegedi anyag önmagában véve is érdekes a város 1919-es sajátos helyzete miatt (francia megszállás). A bibliográfia készítői igen helyesen jártak el akkor, amikor a helyi jelentőségű kiadványok mellett a korabeli országos sajtót és a könyvkiadást is figyelemmel kísérték. Így kerülnek a kutatók elé az olyan egy-két számot megért lapok mint a makói, gödöllői, félegyházi direktóriumok újságjai, melyek az országos közgyűjteményekhez sem akkor, sem pedig később nem jutottak el. Igen érdekes része a bibliográfiának a Tanácsköztársaság röplapjai és művészi plakátjai Szegeden fellelhető példányainak felsorolása és szakszerű leírása. A bibliográfia ebben a részében országos kiadvány hibáit korrigálja (pl. *A Magyar Tanácsköztársaság plakátjai* címűt). Meglepő, hogy az oroszországi magyar hadifoglyok szervezkedéséről, a Vörös Hadseregbe való toborzásról is jutott el néhány dokumentum Szegedre. Helyesen járt el a szerkesztő akkor, amikor nemcsak az eredeti dokumentumot vette föl a bibliográfiába, hanem annak géppel írott másolatát is (Pl. röplapoknál). Így gyakran az eredeti elpusztulása után a másolat tudósít annak egykori létezéséről. Külön fejezetben olvashatunk a Tanácsköztársaság művészi plakátjairól, melyek a szegedi Somogyi Könyvtárban található meg. A kutatók nem kis érdeklődésére tarthat számot a bibliográfiának az a 138 tétele, mely a Tanácsköztársaság idegen nyelvű kiadványait (többnyire röpiratok és plakátok) sorolja föl (Francia, német, olasz, lengyel, orosz, román, szerb-horvát, osztrák, sőt ukrán és eszperantó nyelvű is van).

A bibliográfia végén Oltvai Ferenc összefoglalóját találjuk a Szegedi Állami Levéltárban levő dokumentumokról. Itt olvashatunk a Dugonics Társaság 1920. évi iratairól, melyek között ott van a Juhász Gyula és Móra Ferenc ellen indított igazoló eljárás jegyzőkönyve is.

A bibliográfiát Kőhalmi Bélának, a Tanácsköztársaság könyvtárügye tudós veteránjának ajánlották.
Ilia Mihály

Az Eötvös Loránd Tudományegyetem évkönyve. 1955. Szerkesztette: Tamás Lajos. Bp. 1956. Tankönyvkiadó. 570 l.

A budapesti tudományegyetem 1955-ös évkönyvében több irodalomtörténeti vonatkozású értekezést találunk. Ezek legfőbb tanulságait talán két pontban lehetne összefoglalni: 1. a forrásokhoz való visszatérésnek; 2. az összehasonlító kutatás jelentőségének kiemelése.

Az előbbi szükségességét meggyőzően bizonyítja Pirnát Antal vázlatosságában is kitűnő dolgozata (*Kolozsvár Dávid Ferenc évtizedeiben*), aki Jakab Elek *Kolozsvár története* c., 5 kötetes monográfiájának kritikai felhasználásán keresztül igazolja, hogy nem szabad a pozitivisták történet- és irodalomtörténetírás adatainak maradéktalanul hitelt adni, mert a névleges „teljesség” ellenére, valójában nemcsak, hogy nem publikáltak mindent, de sokszor még szövegkiadást is megcsönkítettak, valamely előre kialakított koncepció érdekében.

Az összehasonlító módszer fontosságának *jelismerése* hatja át Dömötör Tekla tanulmányát (*Irodalom és folkslór*), melyben a régi magyar drámák és a népi színjátszás vizsgálatának néhány módszertani kérdéséről fejteti.

A marxista módon alkalmazott összehasonlító kutatás gyümölcsöző *alkalmazása* Hadrovics László korábbi felfedezésében mutatkozott meg leginkább (Ómagyar Trója-regény). Jelen évkönyvbéli tanulmányából (*A délszláv filológia és a régi magyar irodalom kutatása*) kiderül, hogy e téren további ismereteinket lényegesen módosító új eredmények várhatók tőle, így pl. a középkori magyar Nagy Sándor-regény létének igazolása.

A XX. sz. kérdéseivel egy rövid tanulmány foglalkozik: Sötér István: *Irodalomtörténetírásunk és élő irodalmunk* c. írása. Sötér ebben az 1955. évi helyzet alapján megállapítja, hogy irodalomtörténejszeinktől nem kap kellő segítséget mai irodalmunk, majd szükséges részletességgel elemzi ennek okait. Fejtegetései kapcsán számos kritikai megjegyzést fűz irodalmunknak a felszabadulás óta 1955-ig megtett útja kérdéseire.

Heverdle László

Acta Universitatis Szegediensis. Sectio philologica, 1955—1956. Sectio litteraria; 1957—1959. Szeged, 1955—1959. Szegedi Tudományegyetem.

Országos folyóiratok mellett, az 1955-ben újra megindult Acta-sorozat ad képet a szegedi Bölcsészettudományi Kar oktatóinak tudományos kutatómunkájáról. Első két kö-

tete *Nyelv és irodalom*, a másik kettő *Irodalom* címen jelent meg és csak magyar-, illetve világirodalmi témájú dolgozatokat tartalmaz. (A nyelvészeti tanulmányok a *Sectio Ethnographica et Linguistica*-ban látnak napvilágot.)

Koltay-Kastner Jenő (*Caqliostro, Ugo Foscolo*), Halász Előd (Az „*Ármány és szerelem*” és a német polgári ideológia, Az idő funkciója a „*Varázshegy*”-ben, 2. rész), Berczik Árpád (Raimund pályakezdése hazánkban, Az összehasonlító irodalomtörténet és műfordítás néhány problémája) és Pósa Péter (*Burns és az angol romantika költészetének néhány kérdése*) világirodalmi tanulmányaira, illetve Kálmán László (*Molnár György, a realista színjátszás előfutára*) színház-történeti cikkére nem térünk ki, csupán a magyar irodalommal foglalkozó munkákat ismertetjük.

Régi magyar irodalommal két tanulmány foglalkozik. A Keserű Bálinté — *Adalékok Rimay és a Báthoriak kapcsolatához* — a Rimay-filológia revideálása és új adatok segítségével révén meggyőzően bizonyítja, hogy Balassi tanítványa nem Báthori Zsigmond udvarában nevelkedett, hanem ecsedi Báthori István országbíróval voltak szoros kapcsolatai. Ezt egyébként az ecsedi udvar újsztoicizmusa is igazolja. — Kovács Sándor [Iván] *Szepsi Csombor Márton prózastílusához* c. dolgozata az *Udvari Schola* manierista stílusjegyeit vizsgálja, de stíluslelemző fonálát elveszítve tematikai forráskutatásba megy át, azonban így is hasznos megállapításokat tesz a magyar haláltánc-irodalommal kapcsolatban. (Pl. felhívja a figyelmet a külön elemzést is megérdemlő *Novissima Tubara*.)

A felvilágosodás korából csak Kordé Imre cikke — *Néhány adat Csokonai „Kultúra”-jának keletkezéséhez* — veszi a tárgyát. Magából a műből vett adatokkal támasztja alá azt a felfogást, amely szerint a dráma Csokonai csurgói tartózkodása idején kapta végleges megfogalmazását. Kár, hogy a szerző nem Pukánszky Kádár Jolán e kérdést is érintő munkájára való hivatkozással oldja meg — lényegében csak dokumentáló — feladatát.

A XIX. század második felének — kizárólag szegedi — problémáival foglalkoznak Nacsády József tanulmányai. Mikszáth szegedi éveinek kiváló kutatója két Mikszáth-novella (*A Péri lányok szép hajáról, Szervusz, Pali bácsi!*) forrását mutatja ki, illetve néhány jelentéktelen adatot közöl szegedi tartózkodásával kapcsolatban (*Adalékok a Mikszáth-novellák forrásaihoz, Két kirándulás*). Az irodalmi ellenzék kialakulása Szeged irodalmi életében c. tanulmánya Komlós Aladárt megelőzve veti fel az „irodalmi ellenzék” kérdését a vidék viszonylatában és oldja meg — a *Magyar Alföld, Magyar Szó és Szegedi Krónika* c. lapok meg a Dugonics Kör tevékenységének ismertetésével — Szeged vonatkozásában. Különösen értékes cikke: *A szegedi*

parasztnovella keletkezése. Palotás Fausztin és Mikszáth szegedi korszakának elemzése során a novella egy új típusának keletkezési fázisát mutatja be: amikor a „tanyai riport”-ból és „törvényszéki tudósítás”-ból kialakul az erősen néprajzi színezetű, a parasztság sorsának konfliktusait is érzékeltető parasztnovella, amelynek első szakasza párhuzamosan fut az Ambrus—Thúry—Bródy—Justh-vonallal, de csak annak eltűnése után emelkedik irodalmi szintre Tömörkény és Móra munkásságával.

Fontos helyet kapnak az Actában a modern magyar irodalom kérdéseivel foglalkozó tanulmányok és adatközlések. Eredményeit tekintve legjobb Ilia Mihály *A Holnap születése* c. cikke, amely egy kész monográfia részlete. Bemutatja A Holnap-társaság tagjainak egymásra találását, meghatározza a társaság megalakulásának pontos dátumát (1908. ápr. 18.), elemzi az antológia anyagát és cáfolja az elnevezésre vonatkozó ismert legendát. Péter László (*Juhász Gyula és a „jékete báró”*) azt próbálja bizonyítani, hogy a költőnek szabadkőműves cikkei miatt kellett a távoli Máramaroszigeten tanárkodnia az egyetem elvégzése után. Baróti Dezső Juhász Gyula egy 1926-ban írt ismeretlen levélét közli, amely *Prologus* (a salgótarjáni gimnázium diákjainak) c. versének megértését segíti elő (*Juhász Gyula ismeretlen levele*). Pósa Péter József Attilának érettségijéről és egy dráma-tervéről beszámoló levéltöredékét publikálja (*József Attila levele Tettamanti Béliához*).

Kiss Lajos mai irodalmunk kérdéséhez nyúl, *Simon István költészetét* elemzi. Cikke — a művészi eszközök elemzésének szinte teljes mellőzésével — főleg a költő élményanyagát, műveinek tartalmi problematikáját és világnézeti attitűdjét vizsgálja.

Kétségtelen, hogy az Actában közölt magyar irodalmi dolgozatoknak csak egy része éri el az országos folyóiratokban közölt tanulmányok szintjét, a világirodalmiak azonban témájuknál fogva sem ilyen szerény igényűek. Éppen ezért helyes lenne — mint az első füzet esetén meg is történt — idegen nyelvű kivonatokkal kísérni az egyes cikkeket. Továbbá nem lenne szontalan feltüntetni a szerzők oktatói fokozatát (mint a nyelvész-acta teszi), s végül: nagyobb gondot fordítani a sajtóhibák kiküszöbölésére.

Kaposi Márton

A szegedi Pedagógiai Főiskola évkönyvei. 1956—1958. Szerkesztette: Lerner Károly, Szeged, 1956—1958. Szegedi ny.

Az évkönyvek magyar irodalomtörténeti vonatkozású dolgozatai főleg szegedi írókkal foglalkoznak. Mindenekelőtt két ismert Móra-kutató: Vajda László és Madácsy László pub-

likációit kell közülük kiemelni. Vajda munkája (*Móra Ferenc*. 1957: 155—198.) Móra egész pályaképét felöleli és sikeresen válaszol az ellentmondásokkal teli életmű néhány fontos kérdésére. Sokrétűen elemzi azt a folyamatot, hogyan épül a radikálisok szellemében szervez világnézetét az író humanizmusa és liberalizmusa. Rámutat kétarcú magartásának jellemzőjére: a polgárságtól idegen reformok kívánása és a forradalomtól való húzódozás összefüggésére annak a gondolatnak jegyében, hogy Móra abban a korszakban volt a polgári radikalizmus értelmében vett humanizmusnak és liberalizmusnak szószólója, amikor ezeknek az eszméknek már Európa-szerte háttér fordított a polgárság, mert a kapitalizmus imperialista korszakába érkezett. Rendkívül szuggesztívek a dolgozatnak azok a részletei, ahol Móra világháború utáni meghasonlottságát kíséri végig a szerző. A műelemzések (különösen a *Könnyes könyv* és *A jestő halála*) szintén az igényes irodalomtörténetészt dicsérik, annak ellenére, hogy olykor didaktikus célzat árnyékolja némelyiket.

Madácsy adatközlése (*Pósa Lajos ismeretlen levelei Móra Ferenchez*. 1957: 69—80.), felhívja a figyelmet Pósa szegedi éveinek fontosságára, s egy jelentős filológiai felfedezés (az *En Ujságom* 1906—1910-es évfolyamainak álneves Móra-cikkei) kapcsán 16 Pósa-levél tükrében elemzi a két író kapcsolatát, fontos adatokat szolgáltatva Móra írói indulásához. Madácsy dolgozata teljesebb akkor lehetne, ha Móra Pósaéhoz írott leveleinek felkutatását is megkísérelné.

Eperjessy Kálmán cikke (*Találkozásom Móra Ferencsel a régésszel*. 1957: 27—40.) a szerző Mórával kapcsolatos emlékeiről ad számot és közli az író két hozzá intézett érdekes levelét.

Még két szegedi tárgyu dolgozatra kell felhívunk a figyelmet. Nyelvészeti, stilisztikai tanulmányok ugyan, de mindkettőt haszonnal forgathatja az irodalomtörténetész is. (Benkő László: *Juhász Gyula költői nyelvének szótári feldolgozása*. 1957: 5—26. — Mucsi Józsefné: *Tömörkény István írói nyelvének néhány mondattani sajátága*. 1957: 81—87.)

Régebbi századaink magyar irodalma, sajnos, távol áll az évkönyvek szerzőinek érdeklődési körétől. Benkő László is csak a XIX. század első feléig megy vissza. (*Kisfaludy Károly elbeszélései*. 1958: 3—29.) Benkő tanulmánya Kisfaludy elbeszéléseinek igen részletes és sok szempontból beható elemzése. Különös gonddal vizsgálja a novellák nyelvhasználatát és szerkezeti felépítését. Kisfaludyt kitűnően veti össze Fáyval, megkülönböztetve *jelentező tömörítő*, illetve *részletező elmélkedő* előadásmódjukat. Érdekesen utal arra, hogy ez a kétféle módszer Kisfaludytól Szabó Pálig, Fáytól Veres Péterig mutat. Kár, hogy a novellák forrásainak kérdését teljesen

mellőzi és nem hasznosítja Horváth János eredményeit. (Vö. *Kisfaludy Károly és iróbardái*. Bp. 1955. 54—64.)

Érdekes színtörténet képezik az évkönyvek irodalomtörténeti anyagának Sziklay László tanulmányai. Egyik közleménye (*Szlovák drámaíró magyar nyelvű vigjátéka*. 1956: 103—115.) a szlovák vigjáték megalapítójának: Jan Chalupkának *A vén szerelmes, vagy a Torházi négy vőlegény* (Pest 1835.) c. darabját vizsgálja. Gondosan összegyűjti magyar vonatkozásait (Tinódi, Balassi, Amadé, Faludi, Csokonai, Virág, Dayka, akét Kisfaludy), új adatokkal teszi teljesebbé életrajzát. A tanulmány alapos, gondos filológiai munka, ugyanakkor történeti alapvetése is biztos. Sziklaytól várjuk Chalupka másik fontos munkájának, a *Bendegucz, Gyula Kolompos und Pista Kurtaforint* (Leipzig 1841.) c. donquijotiadájának magyar vonatkozásokat feltáró elemzését is. A másik dolgozat (*A magyar szlavisztika gyermekkorából*. 1958: 209—235.) szintén körültekintő ideológiai, történeti megalapozottsággal részletezi a Sárosi Gyula, Székács József, Haan Lajos és Kazinczy Gábor eperjesi munkássága nyomán kibontakozó magyar szlavisztika első korszakát.

A Szegedi Pedagógiai Főiskola évkönyveiben kiadott dolgozatok általában jó összbemutatót nyújtanak a Főiskolán folyó tudományos munkáról. Kár, hogy néhány szerző nevével ritkábban találkozunk országos folyóiratok hasábjain.

Kovács Sándor Iván

A bajai állami III. Béla ált. gimnázium jubileumi emlékkönyve az iskola fennállásának 200. évfordulójára. Szerkesztette: Tóth-Pál Zoltán. Baja, 1957. 158 l.

Az irodalomtörténet érdeklődésére az *Emlékkönyvnek* az a négy rövid portrétanulmánya tarthat számot, amely ugyancsak a megemlékezés igényével íródott, de amelyet nem egy új adat felemlítése, sőt egy szinte teljesen ismeretlen költői pálya vázlatos, bő szemelvényekkel alátámasztott megajzolása érdemessé tesz arra, hogy a helyi emlékezés keretéből kiemelve is felhívjuk rá a figyelmet.

A tanulmányok az iskola nagyjairól, Tóth Kálmánról, Szarvas Gáborról, Babits Mihályról és az egy évvel a jubileum előtt meghalt Hódsághy Béláról iparkodnak nyújtani — Babits Mihályt kivéve — teljes pályaképet. A rövid, néhány oldalas írások az életrajz s a munkásság legfontosabb tényeit emelik csak ki, így még inkább méltányolni tudjuk, hogy szerzőik (*Schwalm Pál, Kincses Ferenc és Bálint László tanárok*) a szűkreszabott keretek ellenére is igyekeztek egy-két új adatnak, illetve bizonyos egyéni szemléletnek teret

biztosítani. Ebből a szempontból elsősorban a két utolsó, a Babitsról, de különösen a Hódsághy Béláról rajzolt kép érdemel figyelmet, amire alább részletesen is kitérünk.

Újat legkevésbé a Tóth Kálmánról írott tanulmány (*Schwalm Pál*) nyújt. Lényegében csak összegezi a költő pályáját, nagyrészt a hagyományos értékelés hangján, mégis, bizonyos szempontból több ennél. Több olyan értelemben, hogy megpróbálja felidézni a költő irodalmi és közéleti tevékenységét — elsősorban talán a szülőváros felé szólva, mintegy intve a helyi irodalmi hagyományok ápolására, de kissé az irodalomtörténet felé is figyelmeztetve arra, hogy irodalmunk ún. „fővonala” mögött is vannak figyelemre méltó életpályák, ha ezek mégúgy csak történeti értékűek is. Az írással kapcsolatban ugyanakkor egy-két filológiai észrevételt is tennénk. Tóth Kálmán *A szabad magyar jobbagy dala* c. versét nem Petőfi *Nemzeti dalának*, hanem az áprilisi jogbágyfelszabadításnak a hatására írta. Az előbbi egy másik korai versét inspirálta (*A pécsi jótanodai üjjűség örömdala*). Ugyancsak téves adat, hogy az említett vers az *Életképekben* látott volna napvilágot. (Megj. Tóth Kálmán aláírásával külön lapon: Pécs 1848. Liceum ny. Második kiadás: *Tóth Kálmán Emlékalbuma*, Szerk. Horváth Cyrill. Baja 1894. 142. l.) A költőnek a szabadságharcban való részvételével kapcsolatban csak megemlítjük, hogy már 1848-ban beállt önkéntesnek egy Baján toborzott táborba, bár a tervezett hadjárat elmaradt.

A Szarvas Gáborról szóló tanulmány (*Kincses Ferenc*) érthetően a nyelvész Szarvas Gáborat állítja előtérbe, de szempontunkból talán figyelmet érdemel, hogy rámutat Szarvas Gábor irodalmi és publicisztikai próbálkozásaira is: Szarvas írt néhány szindarabot, továbbá Pap Rika álnevén humoros cikkeket a *Hölgyfutárba*, kiváló fordításban ültette át magyarra Phaedrus verses meséit stb.

Babits bajai tanárkodásáról *Bálint László* cikke számol be. Babitsnak Baján eltöltött egy évének adatait irodalomtörténetírásunk néhány évvel ezelőtt tárta fel (I. Belia György: *Babits Mihály Baján* ItK 1956. 2. sz.). Bálint László írása ezt nemcsak kiegészíti néhány adattal, de esszéstílusban megírt megemlékezése önmagában is megkapó. Babits alakját úgy idézi vissza, ahogy az a visszaemlékezők s a város tudatában ma is él Baján. Sajnos ez a még ma is meglehetősen eleven köztudat sokkal inkább a költő félszégességét, társaságbeli ügyetlenségét őrizte meg, mint jellemének mélyebb értékeit. Bálint László is, írása egy-két helyén, egy kissé a bajai anekdoták Babitsát hozza előtérbe. Ha e felfogás tán vitatható is, a rövid tanulmány egyéb részei annál érdekesebbek. A bajai él-

mények és a babitsi életmű kölcsönhatásának elemzésében tömörsége ellenére is talán a legjobbat nyújtja az eddigi Babits-irodalomban.

Egy kissé részletesebben szeretnénk kitérni az *Emlékkönyv* negyedik tanulmányára (*Schwalm Pál*). Nem is annyira az ismertetést tartva szem előtt mint egy joggal tragikusnak nevezhető költő életpályáját, amely haláláig megmaradt csaknem az ismeretlenségben, de amely talán megérdemli, ha már halála után is, hogy az irodalomtörténet figyelmét fordítson rá. A költő, Hódsághy Béla neve még Kiss József *A Hét* c. lapjában tűnt fel, majd a délvidéki *Kalanga* publikálta rendszeresebben a költő verseit. Nem volt kirobbanó tehetség, mint a nem sokkal előtte kibontakozó Nyugat-mozgalom nagy lírikusai, versein részben az ő hatásuk érződik, de tehetsége több volt, mint amennyi elismerés kijutott a számára. Ezt mutatják azok a versek is, amelyeket Schwalm Pál ad közre az *Emlékkönyvben*, „egy szerény antológia” szándékával. A költő élete, mint Schwalm Pál írja, „a helyét nem találó magános tehetség és a közélet változásainak sajátos összefonódása”. (79. l.) Költészete inkább csak későbbi éveiben bontakozik ki finom ízléssel, mély átérzéssel megírt versekben. Ezek nagy része sohasem látott napvilágot. A költőnek életében csak egyetlen önálló kötete jelent meg: Goethe *Faust* I. részének fordítása 1935-ben. A fordításról a *Pester Lloyd*-ban Turóczi-Trostler József, a *Nyugatban* Erényi írt kritikát, majd nem kis részben az üzleti adminisztrálás stb. elmulasztása miatt a mű feledésbe merült. Később elkészült a II. résznek a fordítása is (1955), ami több kötetre rúgó irodalmi hagyattal együtt a költő kézíratai között maradt halála (1957) utánra. É költői hagyaték nem csupán Hódsághy szempontjából jelentős. A költő kapcsolatban állt irodalmunk akkori legnagyobb alakjaival. Részen barátság, részben ismeretség fűzte Kosztolányihoz, Babitshoz, Juhász Gyulához, Móra Ferenchez, Móricz Zsigmondhoz stb. Hagyatékában, mint ez Schwalm Pál írásából is gyanítható, értékes dokumentumok, feljegyzések, levelek lehetnek, amiket felszínre hozni az egész magyar irodalom érdeke.

Schwalm Pál írása nem tanulmány céljával készült. Ennek megfelelően inkább csak szemléltet a költő műveiből, jó válogatást nyújtva költeményeiből és műfordításaiból. Köztük külön is felhívánk a figyelmet a *Faust* II. részéből közölt szemelvényre.

Úgy hisszük, helyes volt az *Emlékkönyv* eljárása, amikor lehetőségeitől függően megpróbálta felhívni a figyelmet Hódsághy Béla költészetére és irodalmi hagyatékára. A figyelemzetes reméljük nem marad folytatás nélkül, s ez elsősorban a helyi kutatók feladata lehet.

Láng József

O. Nagy Gábor: Mi fán terem? Magyar szólásmondások eredete Gondolat K. Bp. 1957. 386 l.

A magyar nyelvtudományak régóta ága a szólásmagyarázás. A múlt század első felének sokszor dilettáns értelmezései után Tolnai Vilmos, majd Kertész Manó és Csefkó Gyula foglalkozott szólásmondásainkkal. Magyarázataik sok érdekes művelődéstörténeti összefüggést feltártak, s felkeltették a félig-meddig dilettáns olvasók érdeklődését is. Hagyományossá vált nyelvtudományunkban a szólásmagyarázó cikkek színes, frappáns, sőt humoros megfogalmazása; enyeg viták folytak a nyelvtudományi folyóiratokban egy-egy szólásmondás helyes értelmezéséről.

O. Nagy Gábor, akinek számos ilyen tárgyú cikkét olvashattuk az utóbbi években, nem örökölte elődeinek kedélyes stílusát, viszont annál élesebb logikával hatol be a hasonlatok, metaforák dzsungeljébe, hogy a szólások értelmét, eredetét megkeresse.

A *Mi fán terem* ismeretterjesztő könyv, tételeket, eredményeket csak a gyakorlati példák során, szinte elrejtve közöl. Mindamelllett számos új tudományos eredményt ad, a szerző eddigi részlet-publikációihoz képest is. Hasznos olvasmánya ez a könyv a nyelvészet, irodalom és történelem minden művelőjének.

Klasszikus íróink költőink sokszor élnek szólás-mondásokkal és néha a megfejtéshez is hozzásegítenek egy-egy teljesebb vagy eltérő változat alkalmazásával. Különösen gyakran találkozunk O. Nagy Gábor példái közt Csokonai, Arany, Jókai, Mikszáth nevével, az élő irodalomból Tersánszkyéval és Veres Péterével. Nyilvánvaló, hogy a szerző nem közli egy-egy szólással kapcsolatos minden irodalmi adatát, csak azokat, amelyek megvilágítják az alkalmazását a közbeszédben, vagy érdekes problémához vezetnek el.

Néhol azonban úgy látjuk, hogy a szerző még ilyen szempontból sem aknázza ki teljesen az irodalmi helyeket, mert egy-egy versidézet felhasználásával gazdagíthatta, vagy módosíthatta volna értelmezéseit. Ezt szeretném igazolni a példaként elősorolt alábbi megjegyzésekkel, kiegészítésekkel.

A biblia szövegével kapcsolatos egyik magyarázatában a szerző nem veszi számításba az eredeti héber szöveg hagyományos félremagyarázását. A 31. lapon rosszalja, hogy Miskolczi Gáspár a héber behema (behemót) szót elefántnak érti viziló helyett.

Ez azonban nem Miskolczi tévedése, hanem Károlyi Gáspáré, és az őneki mintául szolgáló fordítóké. (Lásd Jób 40 : 10.)

Csokonainál ilyen sort olvashatunk: „Én Istenem, életemet Engedd úgy intézhessem, Hogy ha veszek feleséget Szoros ránkba szedhessem...” Ez mutatja, hogy a szólás maga a ruha beráncolásának műveletéből ered, később érthették hozzá a megfenyítést.

Nem érezzük meggyőzőnek a „baj van Kőpecen” és a „Befordultam a konyhába” első versszaka közti stilisztikai párhuzamot. Itt nem pusztá toldalékról van szó, hanem arról, hogy az udvaron dolgozó legény ürügyet keres, hogy a leány miatt bemehessen a konyhába. A „kihúzzák alóla a gyékényt” kifejezésnek Aranynál a gyékény-koporsóból való eredeztetését erősíti a *Bolond Istók* I. éneke, hol az öreg császár „a tó Gyékényből mint bölcsőt egykor a Mózes szülei, koporsót fona.” A *holdas* szó (hóbortos, bolondos) megtalálható Arany *Kitőr az!* c. epigrammájában is, az „otthagya a fogát” előjön a *Rózsa és Ibolya* meséjében.

Figyelemre méltó O. Nagynak az az eljárása, hogy előbb a közkeletű nai v értelmezést közli, majd utána a hiteles történelmi tényekkel megerősített magyarázatot, ezzel is figyelmezteti olvasóit, hogy a szólásokat csak alapos művelődéstörténeti tudással lehet megfejteni.

A más nyelvekben is élő szólások magyarázata során finom elemezéssel választja el O. Nagy a nyilvánvaló átvételeket a hasonló gondolatmenetből, szemléletből eredő, de spontán is kiformálódható szólásoktól. A hegedülés és megpálcázás fogalmát összekapcsolva bármely nyelv alkothattott például „elhegedüli a nótáját”, „megtáncoltat” — féle szólásokat, minden idegen segítség nélkül. Falusi népünkhez aligha jutott el Figaro áriája Mozart operájának első felvonásából („Hogyha már gróf uram vágyik egy táncra”) mégis tökéletes a megegyezése az idézett szólásokkal.

O. Nagy Gábortól ez értékes népszerűsítő munka után, olyan tudományos műveket várunk, amelyek szembe néznek majd olyan lényeges problémákkal is, mint a szólások élettartamának és változékonyságának kérdése, a szólások átférmálása az írók, a közbeszéd részéről, stb. Ezeknek a változásoknak vizsgálata fontos nyelvészeti, stilisztikai és irodalmi tanulságokat ígér. O. Nagy Gábor, aki irodalomtörténészként kezdte pályáját, bizonyára ezután sem marad adós ezekkel a következtetésekkel.

Vargha Balázs